

(گذری بر فعالیت‌های اردوان دوم اشکانی در فرمانروایی بر ایران: با تمرکز بر تاثیرات او در ابعاد اجتماعی و روابط خارجی قلمرو اشکانیان)

نام و نام خانوادگی نویسنده: فراز فرشادیان

وابستگی سازمانی نویسنده: دانشجوی کارشناسی تاریخ، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ارومیه

چکیده:

سرزمین ایران دارای پیشینه تاریخی کهن است که شاهنشاهی‌ها و حاکمیت‌هایی چه توانمند و چه ناتوان را در خود گنجانده است. یکی از حکومت‌هایی که در ایران و در دوره باستان این سرزمین دارای قلمرویی پهناور بوده و بازگرداننده فرهنگ و تمدن ایرانی پس از یورش اسکندر و سلوکیان به این سرزمین به شمار می‌رود، اشکانیان (۲۲۴ م - ۲۴۷ م.پ.م) هستند که مدافع حقیقی خاک این سرزمین می‌باشند. شاهنشاهی اشکانی در طول حیات خود فراز و نشیب‌هایی داشته است و هر یک از سی و دو پادشاه آن مطابق شرایط زمانه، سیاست‌های متفاوتی اتخاذ کرده‌اند. یکی از پادشاهان بحث برانگیز این سلسله، اردوان دوم (حدود ۳۸-۱۲ م) است که با اصلاحات سیاسی خود، تا مدت‌ها ثبات و امنیت را برای کشور باز آورد.

واژگان کلیدی: اردوان دوم، اشکانیان، یونان، روم

مقدمه:

دانش ما از تاریخ اشکانیان و جوانب مختلف لایه‌های اجتماعی، فرهنگی و مذهبی آن به سبب کمیت و ماهیت منابع تاریخی محدود است (Dabrowa, 2012). اغلب مدارک شناخته شده تاریخ اشکانیان، در خارج از ایران کنونی قرار دارد. آثار نویسندگان یونانی و رومی که دانش ما از اشکانیان بیشتر مدیون آنها است نیز در بیرون از ایران اشکانی و در دربارهای رومیان نوشته شده‌اند. بیشتر این نویسندگان خارجی، بدلیل عدم اطلاعات کامل و دقیق، چندان قابل اعتماد نیستند و برخی واقعیت‌های اجتماعی و سیاسی دولت اشکانی را به طور کامل منعکس نکرده‌اند. (ibid, 2012).

در اواسط قرن سوم پیش از میلاد، رخدادهایی مهم در دشت‌های منطقه شمال شرقی ایران رخ داد و گروهی از تیره‌های داهه که در آسیای مرکزی مستقر بودند به رهبری ارشک (بعدها ارشک یکم)، بر ایالت پارت سلطه یافتند و پایه‌های پادشاهی را بنا نهادند که یکی از پایدارترین کشورهای تاریخ آسیا به شمار می‌رفت. ایران اشکانی دارای سازمان سیاسی، اداری و اجتماعی نظام‌مند و منظمی بود و در دوره حاکمیت بعدی ایران یعنی ساسانیان اولیه نیز تغییر عمده‌ای در ساختار سیاسی- اجتماعی ایران در مقایسه با وضعیت موجود در زمان اشکانی ایجاد نشد (Olbrycht, 2015). ارشک به عنوان نخستین رهبر پرنی شناخته می‌شود که احتمالاً در اواسط قرن سوم پیش از میلاد، استائون را که سرزمینی بین رودخانه اترک و دریای مازندران بود تسخیر کرد (Dabrowa, 2012). ارشک سنت سلوکیان را کنا نگذاشت، اما به میراث تاریخی هخامنشیان نیز توجه نمود که خاطره آن هنوز در آسیای مرکزی و شرق ایران زنده و گرمی بود (Olbrycht, 2015).

اشکانیان قدرت سیاسی نوینی بودند که در نیمه دوم قرن سوم پیش از میلاد پدیدار شدند و ظهور آن پس از حملات اسکندر به ایران و جانشینی سردارانش و به هنگام تسلط سلوکوس اول بر ایران صورت پذیرفت (نک: بروسوس، ۱۳۸۸). شاهنشاهی اشکانی متشکل از سی و دو شاه بود که هر یک سیاست‌ها و اقدامات متفاوتی را در حوزه‌های مختلف در دوران فرمانروایی خود انجام دادند. نوزدهمین شاه سلسله اشکانیان، اردوان دوم است که از حدود ۱۲م تا ۳۸م حکومت کرد. (کالج، ۱۳۸۸). اردوان دوم فرمانروای ماد آتروپاتن، طی فرایندی به حکومت رسید و با انجام اقداماتی، تحولاتی را در دوران فرمانروایی خود در ایران ایجاد کرد.

دستیابی پارت‌ها به قدرت، به سبب کشمکش با سلوکیان حاصل شد. اما اشکانیان دارای رقیبی سرسخت‌تر به نام روم نیز بودند، به طوری که از سده اول پیش از میلاد تا پایان حکومت خود، نیروی هم‌اورد و برابر روم به شمار می‌رفتند. از طرف روم نیز، دولت اشکانی، بر ثروت‌های ایران و غرب آسیا سلطه داشت و از این رو، رومیان چه در دوره جمهوری و چه پس از آن در دوره امپراتوری، قلمرو اشکانیان را مورد تاخت و تاز خود قرار دادند (بروسوس، ۱۴۰۱).

امپراتوری اشکانیان گستره وسیعی از فرات در غرب تا سیردریا در شرق را در بر می‌گرفت. اشکانیان دارای فرهنگی غنی بودند که ادامه فرهنگ ایرانی و سنت‌های هخامنشی با تأثیراتی از سلوکیان محسوب می‌شد (همان، ۱۴۰۱).

روش تحقیق:

در پژوهش حاضر به روش توصیفی-تحلیلی و از منابع کتابخانه‌ای و مدارک و پژوهش‌های مرتبط با موضوع بهره گرفته شده است و اسناد موجود مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و براساس دریافت و آگاهی، نتیجه‌گیری انجام شد.

یافته‌ها:

در مورد موضوع پژوهش حاضر تا کنون تحقیق مستقلی انجام نگرفته است. اما برخی پژوهشگرانی که عمدتاً خارجی هستند، به موضوعاتی پیرامون اردوان دوم در ابعاد مختلف پرداخته‌اند که از میان این پژوهش‌ها، موارد زیر شایان ذکر هستند:

مارک یان اولبریخت، در پژوهشی تحت عنوان:

The Political-Military Strategy of Artabanos /ARDAWĀN II

با دقت به وضعیت ایران و روم و توجه این دو قدرت برتر به ارمنستان پرداخته است (Olbrycht, 2012).

مارک یان اولبریخت، در پژوهشی تحت عنوان:

The genealogy of Artabanos II (AD 8/9-39/40), King of Parthia

به وقایع حکومت و پس از مرگ فرهاد چهارم و شاهان پس از او پرداخته است. همچنین در این پژوهش آگاهی قابل توجهی از اردوان دوم و حاکمیت او به دست می‌آید (Olbrycht, 2014).

مارک یان اولبریخت، در پژوهشی تحت عنوان:

Germanicus, Artabanos II of Parthia, and Zeno Artaxias in Armenia

به تجزیه و تحلیل روابط ایران و روم در زمان حاکمیت اردوان دوم و تیبریوس و نقش و جایگاه سیاسی ارمنستان در نزد این دو قدرت پرداخته است (Olbrycht, 2016).

رایدر در پژوهشی تحت عنوان: Suse sous les Séleucides et les Parthes

به هلنیسم و عنصر یونانی موجود در حاکمیت اشکانیان و در نهایت افول آن پرداخته است. همچنان که می‌دانیم تضعیف هلنیسم در ایران اشکانی، از زمان حکومت اردوان دوم آغاز شد و ادامه یافت (Rider, 1965).

ون و بیزاری بزرگان:

وئن یکم، شاه پیش از اردوان دوم، فرزند پانزدهمین شاهنشاه اشکانی، فرهاد چهارم (۳۷-۲۰ پ.م) بود که از سال ۸ م تا ۱۲ م حکومت کرد. او اخلاق، رفتار و شیوه‌ای رومی مآبانه داشت و دلیل آن نیز گروگان بودن او در روم با پیمان پدرش با امپراتور وقت روم، آگوستوس (۱۴-۲۷ پ.م) بود.

این کردار ونن سبب ایجاد ناخرسندی در میان بزرگان گردید و پس از مدتی، اردوان علیه او قیام کرد (دیاکونوف، ۱۳۵۱).

اردوان در آغاز مقابله خود با ونن شکست خورد، اما در نبرد دوم بر او پیروز شد (ولسکی، ۱۳۸۳). ونن پس از پیروزی اردوان، به سلوکیه فرار کرد و با آمدن اردوان به تیسفون برای تاجگذاری، از سلوکیه به ارمنستان رفت (یارشاطر و دیگران، ۱۳۸۳). ونن در ارمنستان حاکم شد، چرا که در آن زمان ارمنستان شاهی نداشت و پس از قتل آرتاوازد سوم، تیگران پنجم توسط امپراتور آگوستوس به حاکمیت ارمنستان نهاده شده بود، اما پس از مدت زمانی کوتاه از سلطنت خلع شد و ارمنستان بدون حاکم ماند تا آن که ونن رسید و حاکمیت آنجا را به دست آورد. بنابراین، نخستین حضور سلسله اشکانیان در ارمنستان مربوط به تاج‌گذاری ونن یکم اشکانی است که این حاکمیت از ۱۲ م تا ۱۵ م و خلع بوسیله آگوستوس ادامه یافت. ونن در ارمنستان تدبیری نمود تا سلطنت خود را دوباره به دست آورد اما در سال ۱۶/۱۵ م رومیان طی فرایندی او را به سوریه انتقال دادند و ونن نزد کرتیکوس سیلانوس^۲ حاکم سوریه استقرار یافت و این حاکم با او رفتاری شایسته داشت. رومیان برای جلوگیری از درگیری با اردوان، ونن را به پومیی پولیس^۳ در کیلیکیه فرستادند اما ونن در بین راه با رشوه‌دهی به نگهبانان فرار کرد و سعی داشت تا به گرجستان برسد، اما توسط یکی از نگهبانان که قصد داشت مدرک همدستی با او را از بین ببرد کشته شد (بیوار، ۱۳۸۳).

پادشاهی اردوان دوم:

اردوان دوم تا پیش از تحقیقات و مطالعاتی که در سال های اخیر انجام گرفت، به عنوان «اردوان سوم» شناخته می‌شد (قدرت دیزجی، ۱۳۸۶). در خصوص زادگاه اردوان نظرات مختلف هستند. تاسیتوس^۴ می‌گوید که اردوان از هیرکانی در قسمت شمال شرقی ایران آمده و یوسیفوس^۵ می‌گوید که او از آتروپاتن آمده است (Schippmann, 1986). همچنین پرویز رجبی بیان می‌کند که اردوان از پدری سکایی و مادری از خاندان شاهی بوده است که در نتیجه اردوان دوم را از آتروپاتن می‌داند (رجبی، ۱۳۸۳). در کنار اینها با تحقیقات و بررسی هایی که توسط اولریچ کهرستند (۱۸۸۸-۱۹۶۲ م)، استاد دانشگاه گوتینگن انجام گرفت، احتمال اینکه هیرکانی زادگاه اردوان دوم باشد قوت بسیاری یافت (Schippmann, 1986).

با شروع حاکمیت اردوان دوم، سلطنت شعبه مهرداد در قلمرو ایران پایان پذیرفت و شاخه‌ای جدید روی کار آمد (گیرشمن، ۱۳۷۲). با تحلیل دقیق منابع موجود می‌توان به این حقیقت دست یافت که اردوان دوم نیز همانند جانشین بزرگش بلاش یکم (حدود ۷۷-۵۱ م.) و نیز نیاکانش مهرداد یکم و مهرداد دوم، پادشاهی بسیار بزرگ بوده است (گیرشمن، ۱۳۷۲).

2- Creticus Silanus

3- Pompeipolis

۴- سناتور و مورخ رومی قرن اول و دوم میلادی

۵- یا یوسف فلاوی، مورخ یهودی-رومی قرن اول میلادی

زندگی اردوان و سلطنت سه باره:

ون پس از رانده شدن از پارت (Schippmann, 1986)، با برخی همراهان خود ابتدا به سلوکیه^۶ رفت (رجبی، ۱۳۸۳) و سپس با اجازه رومیان حکومت بدون حاکم ارمنستان را بدست گرفت؛ اما پس از اندک مدتی حکومت را رها کرد (Schippmann, 1986) و این بدین دلیل صورت پذیرفت که اردوان در همان ابتدای حکومتش می‌خواست که از طرف ارمنستان آسوده خاطر باشد. پس از این وقایع، ون از ارمنستان به سوریه رفت و به روم درخواست پناهندگی داد و آنان پذیرفتند. پس از آن اردوان در سال ۱۶/۱۵م تصمیم گرفت که یکی از پسرانش را بر حاکمیت ارمنستان بگمارد که سبب مداخله امپراتور روم شد و رومیان به فرماندهی ژرمانیکوس، پسر خوانده امپراتور وقت تیبریوس، در سال ۱۸م، ارمنستان را تصرف کردند (ولسکی، ۱۳۸۳) و شاهزاده زنو فرزند پولمون، شاه پونتوس که پرورش یافته و مورد تایید ارامنه بود را به عنوان حاکم در آنجا قرار دادند و ارمنستان را وابسته به خود ساختند (ولسکی، ۱۳۸۳). زنو پس از رسیدن به حاکمیت ارمنستان، نام «آرتاکسیاس» را برای خود برگزید. اردوان با اتفاقات اخیر، مناسب دید که با روم به توافق برسد و بدین ترتیب در سال ۱۹/۱۸م، معاهده صلحی میان طرفین انجام گرفت. طبق پیمان دو طرف، قرار بر آن شد که روم رود فرات را به عنوان مرز طرفین بپذیرد و ون را از همسایگی ایران دور سازد. رومیان ون را در کیلیکیه^۷ مستقر نمودند و ون در حدود ۱۹م، زمانی که قصد تهاجم به ایران را داشت کشته شد. پس از این اتفاقات، دوران همزیستی مسالمت آمیز میان دو امپراتوری برقرار شد و اردوان در این دوران به تقویت موقعیت و اقتدار خود در ساختار حاکمیت اشکانی و رفع مشکلات داخلی و انجام برنامه های خود پرداخت. اردوان در این زمان به بیهودگی نبرد با رومیان پی برد و هدف خود را معطوف بر ساماندهی وضع داخلی کشور متمرکز ساخت (ولسکی، ۱۳۸۳). بیش از پانزده سال همزیستی مسالمت آمیز میان ایران اشکانی و روم برقرار بود. اردوان در این دوران به کنارگذاری سلسله‌های محلی بومی ماد آتروپاتن، میشان، پارس و الیمایی و تبدیل آنها به قلمرو فرمانروایی برای شاهزادگان اشکانی و تقویت قدرت مرکزی پرداخت.

این آرامش در حکومت تا سال ۳۵م که آرتاکسیاس، مهره روم در ارمنستان بدون وارث درگذشت، ادامه داشت. اردوان از فرصت پیش آمده استفاده کرد و پسر بزرگش ارشک را بر تخت ارمنستان نشاند. پس از این واکنشی در میان بزرگان حکومتی ایجاد شد. گروهی از بزرگان از امپراتور تیبریوس درخواست ارسال فردی به عنوان شاه را از خاندان اشکانی نمودند. تیبریوس نیز در مرحله اول پسر کوچک فرهاد چهارم به نام فرهاد را روانه ایران کرد اما به دلایلی نامعلوم پس از رسیدن به سوریه درگذشت. تیبریوس پس از این نوه فرهاد چهارم به نام تیرداد را روانه سوریه کرد و به حاکم سوریه توصیه نمود که حامی او باشد. تیبریوس همزمان با فراسمن شاه ایبری‌ها

۶- شهری باستانی در میان رودان در کرانه غربی رود دجله و رو به روی شهر تیسفون.

۷- منطقه ای در جنوب شرقی آسیای کوچک است.

به توافق رسید تا برادرش مهرداد را برای بیرون راندن اشکانیان از ارمنستان به آنجا بفرستد. در این جا بود که اردوان با دو مشکل رو به رو بود. مهرداد ارمنستان را تصرف کرد و ارشک پسر اردوان را کشت و ارد دیگر پسر اردوان را نیز شکست داد (ولسکی، ۱۳۸۳). اردوان تمام نیروهای خود را برای جبران شکست پسرش ارد در ارمنستان جمع آوری نمود اما به سبب آنکه ویتلیوس حاکم رومی سوریه نیروهایش را در بین النهرین مستقر ساخته بود، بر بین النهرین متمرکز شد. در همین زمان رومیان نیز به سوء استفاده از خیانت بزرگان پارتی پرداختند و کمی بعد فردی به نام «سین ناکس» که سرکرده بزرگان خائن بود شورش را آغاز نمود و اردوان ناگزیر به «سکوتیا» در شرق دریای مازندران رفت (بیوار، ۱۳۸۳). استفاده مجدد از عنوان سلطنتی شاهان هخامنشی (شاه شاهان/شاهنشاه) توسط شاهان اشکانی نخستین، بیانگر آگاهی سیاسی این شاهان است و نخستین نشانه این مورد در زمان اردوان دوم و در نامه او به تیرییوس امپراتور وقت روم مشاهده می شود. اردوان در این نامه انتساب پسر خود ارشک بر حاکمیت ارمنستان را پس از مرگ آرتاکسس در ۳۵ م به اطلاع تیرییوس می رساند. او در ادامه نامه مدعی گنجینه ونن در سوریه و کیلیکیه می شود و پس از آن به مرزهای سابق ایران و مقدونی متعلق به کورش و اسکندر اشاره می کند و همچنین به نظر می رسد که اردوان در این نامه، حق حاکمیت سوریه و کیلیکیه را ادعا کرده است؛ بدین معنا که اشکانیان وارثان پادشاهی هخامنشی کورش و پادشاهی مقدونی اسکندر توأمان هستند (سرخوش و دیگران، ۱۴۰۰).

پس از کناره گیری اردوان از حکومت و رفتن به شرق دریای مازندران، تیرداد در سلوکیه تاجگذاری کرد؛ اما این فرد نیز مورد رضایت بزرگان کشوری نبود (کالج، ۱۳۸۸). اردوان در دوران دور بودن از حکومت، در هیرکانی به شکار می پرداخت و لباس کهنه ای بر تن داشت (مشکور، ۱۳۷۴). ناخشنودی بزرگان از تیرداد سبب شد که آنان شروع به جستجو برای یافتن اردوان نمایند و او را در هیرکانی با همان لباس کهنه یافتند. با پشتیبانی آنها، اردوان با جمع آوری سپاهانی از قبایل داهه و سکایی به سلوکیه رفت و آنجا را بدون مشکل تسخیر نمود و پیش از رسیدن او، تیرداد فرار کرده بود. اردوان به دلیل قاطعیت، سخت گیری و تندخویی، مورد رضایت بزرگان نبود و از این رو پس از مدتی کوتاه از سلطنت دوباره، بر علیه او شورشی به راه افتاد و اردوان مجبور به استعفاء شد و با تصویب مجلس مهستان، شاهزاده ای به نام «کین نام» به سلطنت رسید (مشکور، ۱۳۷۴). تیرییوس همواره در طول حکومت خود مشغول توطئه ریزی علیه اردوان دوم بود و این توطئه ها حتی پس از مرگش در سال ۳۷ م نیز علیه اردوان انجام می شدند. در همین دوران اردوان از توطئه ای علیه خود آگاهی یافت و به ایزاتس^۸ شاه نیمه مستقل آدیابن پناه برد. ایزاتس به گرمی از اردوان استقبال نمود و به موجب ارسال نامه هایی به بزرگان پارتی و شاهزاده کیناموس، اردوان را به تخت شاهی بازگرداند (بیوار، ۱۳۸۳). اما در این زمان دیگر چیزی به پایان عمرش نمانده بود و در حدود ۳۸ م درگذشت و پسرش وردان (حدود ۴۵-۳۸ م) جانشین او شد.

اعمال و تاثیرات:

آنچه به اردوان و سلطنتش اهمیت بسیار بخشید، کوشش او در ساماندهی وضع کشور بود. اردوان همچون هر شاه دیگری مجبور بود که عوامل تهدید کننده حکومت خود را در نظر داشته باشد تا با مقابله با آنها ثبات را به کشور بازگرداند (ولسکی، ۱۳۸۳) و بیشتر اصلاحات داخلی را مورد توجه قرار داد و متوجه مرکزگرایی شد (آژند، ۱۳۹۶). یک مورد بسیار مهم در روزگار اردوان دوم، مسئله ارمنستان بود که همواره در تاریخ ایران باستان ناحیه‌ای استراتژیک و پرکشمکش بوده است. از طرف دیگر اردوان با رقیب قدرتمند خود یعنی امپراتوری روم نیز مواجه بود که همواره با زبردستی از وضع پیچیده دولت اشکانیان بهره می‌جست و به دخالت در امور آنها می‌پرداخت. اردوان ناچار بود حتی اگر هم نتوانست خطر رومیان را به کلی از بین ببرد، حداقل میزان خطر را کاهش دهد. اردوان دارای شخصیتی استوار و آگاه به رموز سیاسی بود و مشکلات را مورد تحلیل و استدلال قرار می‌داد و وسایل غلبه بر آن را می‌یافت (ولسکی، ۱۳۸۳).

در تاریخ اشکانیان، دو دوره وجود دارند که بسیار حائز اهمیت هستند: دوره یونان‌دوستی (۱۲م-۱۷۱پ.م) و یونان‌ستیزی (۱۲-۱۶۲م). با به تخت نشستن مهرداد یکم، دوره یونان‌دوستی شروع می‌شود و با به تخت نشینی اردوان دوم، دوره یونان‌دوستی خاتمه و دوره یونان‌ستیزی آغاز گشت. ویژگی مهم دوره یونان‌دوستی، استفاده از زبان یونانی تحت تاثیر فرهنگ هلنی می‌باشد که در هنر و سنن ملی نفوذ بیشتری داشته است. ویژگی مهم دوره یونان‌ستیزی نیز گسترش و رواج فرهنگ ملی پارتی و مخالفت با هرگونه تاثیر خارجی است (آژند، ۱۳۹۶).

براساس گفتار مورخان، اسکندر و جانشینانش، از میان بردن فرهنگ و وحدت ملی ایرانیان را سرلوحه و مهم‌ترین اقدام خود در راستای یونانی‌مآبی نمودن ایران انجام دادند. اما تسلط یونانیان دوام نیاورد و کمتر از یک قرن پس از حمله اسکندر، بساط این حکومت بیگانه برچیده شد. اگرچه یونانیان آثاری را بر فرهنگ ایرانی نهادند که از بین رفتن آن مدتی به طول انجامید (محمدی‌ملایری، ۱۳۷۴).

از زمان شاهنشاهی مهرداد یکم، در سکه‌های اشکانی از عبارت «دوستدار یونان» استفاده می‌شده و این روند تا روزگار اردوان دوم به جز زمان حکومت فرهاد دوم فرزند مهرداد یکم ادامه داشته است. اردوان استفاده از این عبارت را بر روی سکه‌ها به کلی از بین برد و بدین سبب می‌توان پس از سال‌ها گرایش به سمت فرهنگ ایرانی را مشاهده نمود (عزیزپور، ۱۳۹۲). بر پشت سکه‌های اردوان، نقش شاهی به صورت نشسته بر تخت سلطنت که اسبی آن را می‌کشد آورده شده است. او در این نقش، نماد شاهی را از طرف ایزدی شبیه به «تیخه»^۹ یا «نایک»^{۱۰} دریافت می‌کند (سرخوش کورتیس و استوارت، ۱۳۹۰).

۹- ایزدبانوی بخت و اقبال

۱۰- ایزدبانوی پیروزی

نخستین حرکت اردوان در سیاست داخلی، استوار نمودن اقتدار و نیروی سلطنت بود. او برای رهایی از وابستگی به اشراف و قوای نظامی آنها به استخدام تعداد بیشتری سرباز مزدور دست زد (ولسکی، ۱۳۸۳). اردوان همچنین برای تثبیت و استحکام وحدت دولت، افراد خاندان اشکانی را به حاکمیت مناطق و سرزمین‌های تابعه گماشت و با این کار قدرت را از دودمان‌های محلی گرفت (دیاکونوف، ۱۳۵۱) و سیستم جدیدی را ایجاد نمود و بوسیله آن حکومت‌های دست‌نشانده‌ای را بوجود آورد. هدف این ساز و کار از جمله تغییر در سلسله مراتب سنتی، جلوگیری از دخالت و نفوذ افسران دولتی دارای ریشه اشرافی و مواردی دیگر بود (Gregoratti, 2016).

اقدام سیاسی و البته فرهنگی دیگر اردوان، برگشت به ایران گرایی هخامنشیان بود. اشکانیان از ابتدا نشانه‌هایی از ضدیت با عنصر یونانی و یونانی گرایی از خود بروز دادند. مهارت سیاسی و هدف ایران گرایانه اردوان سبب شد که از یهودیان که همواره متحد ایرانیان بودند استفاده کند و یهودیان را با جمعیت شهرهای یونانی نشینی همچون شوش و سلوکیه تلفیق کند. البته کمی بعد با انتقال تعداد زیادی از یهودیان به سلوکیه، اعتراضات ضد یهودی بسیاری شکل گرفتند. اردوان با این عمل سبب افول عنصر یونانی در قلمرو خود شد. اردوان به دنبال آن بود که آرمان و هدفی بیابد که بتواند خاندان‌های نیرومند ایرانی را با جذب فکر بازگشت به دوره هخامنشی در برابر القائنات بیگانه، با اشکانیان متحد سازد. البته نمی‌توان قطع به یقین تمام خاندان‌های بزرگ ساکن ایران را حامی و پشتیبان سیاست او دانست؛ همچون خاندان‌های مستقر در بین النهرین که طرفدار سیاست‌ها و القائنات رومیان بودند؛ اما به صورت کلی حامیان سیاست ایران گرایی اردوان با عنوان «هخامنشی سازی» بسیار بیشتر از گروه مقابل بودند (ولسکی، ۱۳۸۳).

اردوان و شوش:

مثالی واضح از تشکیلات اداری-سیاسی اشکانیان در زمان فرمانروایی اردوان دوم، سنگ نوشته‌ای به زبان یونانی از سوی او خطاب به آنتیوخوس و فرهاد، بزرگان شهری و مردم شهر شوش است. آنتیوخوس «تمایند قدرت حاکم شاه و ناظر امور شهری و اداری شوش» و فرهاد «فرمانده پادگان یا ساتراپ شوش» به شمار می‌رفتند. این دو دارای ارزش و اعتبار فراوانی در شهر بودند. در این نامه، اردوان، انتخاب دوباره بزرگان مسئول را تایید نموده و به لغو قانون فاصله سه ساله انتخاب فردی با انتخاب مجدد همان فرد پرداخته است (پیگولوسکایا، ۱۳۷۲). براساس منابع موجود، در روزگار اشکانی، شهرهایی که دارای شیوه اداره هلنیستی بودند خودمختاری داشتند. نامه مذکور از دبیرخانه شاهی ارسال شده بود و درون مایه آن نمایانگر آنست که خودمختاری این شهرها اردوان را آزرده خاطر ساخته بود. این خودمختاری بوسیله وضع قوانین جدید لغو گردید (همان، ۱۳۷۲).

سند مذکور از دستگاه اداری پارت اطلاعاتی به ما می‌دهد. در این سند نه تنها آشکارا از مناصب درباری همچون دوست امین، محافظ شخصی و خزانه‌دار شاه نام برده شده، بلکه نمایانگر آنست که برای انتصاب مقامات بالارده، مقامات محلی دارای اختیاراتی بوده‌اند، اما شاه این امکان و

قدرت را داشته که به نفع کسی مداخله کند، مسئله را بازنگری کرده و در حکم حاکم محلی در صورت لزوم تجدید نظر کند. ترجمه متن مورد نظر به شرح زیر است: «[از] شاه شاهان، ارشک (اردوان دوم)، به آنتیوخوس و فرهاد، دو آرخون شوش و به شهر [شوش]، درود؛ [نظر به این که هستیایوس، پسر آسیوس، یکی از] شهروندان شما و یکی از «دوستان امین» و یکی از «محافظان»، [بنابر] محاسبه [پیشین] در سال ۲۹ صاحب مسند خزانه‌داری بوده، به شایسته‌ترین وجه و با امانت و دقت تمام کار کرده و [چیزی از خرج] خود را به گردن شهر نینداخت؛ و [چون] دو بار، هنگامی که در دوره تصدی‌اش شهر [به فرستاده‌ای نیاز پیدا کرد، او خود روانه شد]، به منافع شخصی خود هیچ توجهی نکرد و منافع شهر را مهم‌تر دانست (...) _ او پیش من آمد و گفت که بنابر عرف معمول او را از نشستن دوباره بر آن مسند مانع شده‌اند، مگر آنکه سه سال بین این دو مرتبه فاصله افتد؛ و [چون] اهل شهر [همچون گذشته] سیرت نیکوی او را [دریافته] و دوره تصدی منصب فوق‌الذکر را به یاد دارند، تصمیم گرفته‌اند که او را بر همان مسند بنشانند؛ و او در سال ۳۳ دومین بار بر آن مسند نشست، در دوره آرخونی پتاسوس، پسر آنتیوخوس، و آریستومنس، پسر فیلیپ؛ بنابراین از آنجا که [آنان] هستیایوس را به دلایل فوق [به ناحق متهم کرده اند]، تصمیم ما این است که انتخاب او معتبر است و نباید او را به این دلیل که یک منصب را [دوبار] بدون فاصله تصدی کرده برکنار کرد؛ و نه به دلیل هیچ قانون دیگر دربار درباره این موضوع. به علاوه لازم است که هر ممنوعیت و بررسی‌ای را کنار بگذارند و [دستوراتی؟] را که صریحاً ذکر شد اجرا کنند، از این [بررسی؟] یا هر بررسی دیگر (؟)» (بروسیوس، ۱۴۰۱).

اردوان، یهودیان و سلوکیه:

در تاریخ اشکانی، یهودیان نیز حضور دارند. یهودیان بابل، شهر نئاردا^{۱۱} را به عنوان خزانه عمومی خود قرار داده بودند. در این شهر دو برادر یهودی به نام‌های آسینائوس^{۱۲} و آنیلائوس^{۱۳} که هر دو شاگردان بافنده‌ای بودند، زندگی می‌کردند. این دو با کارفرمای خود مخالفت نموده و به باتلاق‌های جداساز رودخانه‌ها فرار کردند (بیوار، ۱۳۸۳). این دو افرادی دیگر را با خود متحد ساخته و به راهزنی پرداختند. حاکم بابل به مقابله با آنها پرداخت اما سپاهیان‌ش شکست خوردند. سپس پادشاه وقت اردوان دوم خود ورود نمود و آن دو را فراخواند و برخلاف نظر سپهسالارش آبدارگر، حکومت سرزمین بابل را به آن‌ها وانهاد. پشت پرده این تصمیم دور از انتظار اردوان دلایل سیاسی بود؛ زیرا که در همین روزگار در بابل بزرگان پارتی ناراضی، سوریان و طرفداران یونانی‌گرایی زندگی می‌کردند و اوضاع این سرزمین متزلزل بود. پس از مدتی حکومت، آنیلائوس دلباخته همسر یک سردار پارتی مستقر در بابل شد و سردار را کشت و همسرش را به زنی گرفت. این عمل سبب اختلافات و در نهایت مرگ آسینائوس و سپس آنیلائوس گردید. این وقایع

11- Nearda

12- Asinaeus

13- Anilaueus

به دلیل آنکه حمایت حاکمیت از یهودیان را از بین برد، تاثیری مستقیم بر شورش آینده سلوکیه علیه شاهنشاهان پارت داشت (بیوار، ۱۳۸۳). در شورش سلوکیه که در اواخر فرمانروایی اردوان رخ داد، عناصر هلنی و سامی به دنبال کسب استقلال این شهر بودند و به تقویت مدعیان سلطنت اردوان دوم می‌پرداختند (آژند، ۱۳۹۶).

وضعیت سلوکیه با به قدرت رسیدن اردوان دوم دگرگون شد، بدین صورت که شهر مذکور به کانون مخالفان حاکمیت تبدیل گشت و ساکنان یونانی آن در جریان درگیری‌های ایران و روم، طرف روم را می‌گرفتند. همین امر و اموری دیگر از جمله سیاست کاهش تدریجی عنصر یونانی در سرزمین‌های تحت تسلط اشکانیان، سبب شد که اردوان سیاست شاهان پیشین خود در مورد سلوکیه را کنار بگذارد و احتمالاً همین امر دلیل اصلی شورش‌های بعدی سلوکیه علیه اردوان و فرزندش وردان خواهد شد (همان: ۱۳۹۶).

ساکنان و بزرگان سلوکیه در جریان حمله تیرداد نوه فرهاد چهارم در سال‌های ۳۶-۳۵م که با حمایت روم انجام گرفت، طرف تیرداد را گرفته و اردوان دوم را غاصب قدرت خواندند. به سبب این عمل اردوان به هیرکانی رفت. اردوان با جلوگیری از ضرب مسکوکات محلی و ضرب سکه به نام خود در سال ۳۷م، باعث شد که بازرگانان و کسبه سلوکیه با حمایت روم سر به شورش بردارند و اعلام استقلال از حکومت مرکزی کنند. این شورش باعث شد که سلوکیه هفت سال از تسلط اشکانیان بیرون رود. اردوان پس از بازگشت مجدد به قدرت، سلوکیه را محاصره نمود اما به سبب دفاع سنگین مردم سلوکیه از خود، شهر مذکور به مدت هفت سال همچنان در حالت شورش و نافرمانی باقی ماند و اردوان دوم نیز حتی تا زمان مرگ خود نتوانست موفق به تسخیر شهر گردد و این مقابله به فرزندش وردان سپرده شد (همان، ۱۳۹۶).

اردوان و مندائیان:

در کنار این اعمال و وقایع، گروهی قومی-مذهبی به نام «مندائیان»^{۱۴} نیز شاهی به نام اردوان که احتمالاً اردوان دوم است را محترم می‌شمردند. دلیل این احترام از آنجا نشأت می‌گیرد که اردوان به آنها کمک کرده تا از آزار و اذیت در اورشلیم فرار کنند و در دوره سلطنت اردوان در ماد مستقر شوند (Buckley, 2010).

اردوان در مقایسه با شرایط پارت، مدت زمانی نسبتاً طولانی در حدود ۲۸ سال حکومت کرد و با وجود آشفتگی‌های سیاسی داخلی، وفور ذخایر ارزی درازمه در این زمان نشان‌دهنده این است که در کنار مشکلات موجود، رونق اقتصادی در کشور برقرار بوده است (شیپمان، ۱۳۹۸). آخرین

۱۴- مندائیان که با نام مندائیان صابئین یا صابئین نیز شناخته می‌شوند، گروهی مذهبی پیرو آیین صابئه هستند و معتقدند که یحیی (ع) تعمید دهنده آخرین پیامبر است. اقامتگاه و محل استقرار اصلی مندائیان در کناره رودهای کارون، دجله و فرات بوده اما در سال‌های گذشته افراد بسیاری از این قوم به کشورهای دیگر مهاجرت کرده‌اند.

سالهای سلطنت اردوان دوم نشان می‌دهد که او توانست علاوه بر چیرگی بر دشواری‌های بزرگ، موفق به کسب امتیازات قابل توجهی از رم شود (Olbrycht, 2012).

بحث و نتیجه‌گیری:

در تاریخ ایران، هر یک از پادشاهان سیاست‌های متفاوتی را به تناسب وضعیت در پیش می‌گرفتند. در پژوهش حاضر، بر پایه منابع و تحقیقات جدید، شرحی از توانایی‌ها، قدرت و تاثیرات اردوان دوم اشکانی در اداره کشور ارائه شد. اگرچه زندگی و حکومت اردوان با حوادث و تلخکامی‌هایی همراه بود و موانع و مشکلات بسیاری در دستگاه حکومتی این شاهنشاه وجود داشت، اما او توانست با این مشکلات مقابله کند و اوضاع کشور را سامان دهد. پس از او تا مدت بسیاری، دوباره جنگ و جدلهایی بر سر قدرت شکل گرفتند و ثباتی که اردوان با دشواری و درایت خود به دست آورده بود از بین رفت، به طوری که پس از اردوان در طی مدتی نسبتاً کوتاه، سه شاه بر تخت سلطنت نشستند و این وضع تا هنگامه فرمانروایی بلاش یکم، بیست و سومین شاهنشاه اشکانی ادامه یافت.

منابع:

- آژند، یعقوب (۱۳۹۶)، ایران باستان، تهران، انتشارات مولی.
- بروسیوس، ماریا (۱۳۸۸)، ایران باستان، ترجمه عیسی عبدی، تهران، نشر ماهی.
- پیگولوسکایا، نینا ویکتوروونا (۱۳۷۲)، شهرهای ایران در روزگار پارتیان و ساسانیان، ترجمه عنایت الله رضا، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی.
- دیاکونوف، میخائیل میخائیلوویچ (۱۳۵۱)، اشکانیان، ترجمه کریم کشاورز، تهران، انتشارات پیام.
- رجبی، پرویز (۱۳۸۳)، هزاره‌های گمشده، ج ۴ پارت‌ها، تهران، انتشارات توس.
- سرخوش کورتیس وستا و استوارت، سارا، (۱۳۹۰)، پارت‌ها و روزگارشان، ترجمه محمود فاضلی بیرجندی، تهران، نشر پایان.
- سرخوش، وستا و دیگران (۱۴۰۰)، شاهنشاهی پارتیان و ساسانیان متقدم، ترجمه مهناز بابایی، تهران، انتشارات ققنوس.
- شیپمان، کلاوس، (۱۳۹۸)، مبانی تاریخ پارتیان، ترجمه هوشنگ صادقی، تهران، نشر فرزاد روز.
- عزیزپور، طاهره (۱۳۹۲)، «بررسی چرایی کاربرد خط یونانی و واژه دوستدار یونان بر سکه‌های اشکانی»، فصلنامه علمی-تخصصی باستان شناسی ایران، دوره ۳، شماره ۱، صص ۲۱-۳۴.
- قدرت دیزجی، مهرداد (۱۳۸۶)، «اردوان»، دانشنامه ایران، ج ۲، تهران، مرکز دایره‌المعارف بزرگ اسلامی، صص ۳۵۵-۳۵۷.
- کالج، مالکوم (۱۳۸۸)، اشکانیان، ترجمه مسعود رجب نیا، تهران، انتشارات هیرمند.
- گیرشمن، رومن (۱۳۷۲)، ایران از آغاز تا اسلام، ترجمه محمد معین، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی.
- محمدی‌ملایری، محمد، (۱۳۷۴)، فرهنگ ایرانی پیش از اسلام و آثار آن در تمدن اسلامی، تهران، انتشارات توس.

مشکور، محمد جواد (۱۳۷۴)، تاریخ سیاسی اجتماعی اشکانیان، تهران، انتشارات دنیای کتاب.
 ولسکی، یوزف (۱۳۸۳)، شاهنشاهی اشکانی، ترجمه مرتضی ثاقب فر، تهران، انتشارات ققنوس.
 بیوار، ا.د.ه. (۱۳۸۳)، «تاریخ سیاسی ایران در دوره اشکانیان»، در: تاریخ ایران از سلوکیان تا فروپاشی دولت
 ساسانیان، ج ۱/۳، گردآورنده: احسان یارشاطر، ترجمه حسن انوشه، تهران، انتشارات امیرکبیر.

Buckley, Jorunn Jacobsen (2010), Turning the Tables on Jesus: The Mandaean View, Christian origins, Edited by Richard A. Horsley and Denis R. Janz, pp. 94-110.

Dabrowa, Edward (2012), "The Arsacid Empire". In Daryaee, Touraj, The Oxford Handbook of Iranian History, Oxford University Press.

Gregoratti, Leonardo, (2016), "Partian Empire", Encyclopedia of Empire, p. 3.

Olbrycht, Marek Jan (2015), "Arsacid Iran and the Nomads of Central Asia-Ways of Cultural Transfer". Complexity of Interaction Along the Eurasian Steppe Zone in the First Millennium CE, Edited by Jan Bemmann & Michael Schmauder (Bonn Contributions to Asian Archaeology, Volume 7) Bonn 2015 [Vor- und Frühgeschichtliche Archäologie, Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn].

Olbrycht, Marek Jan (2012), "The Political-Military Strategy of Artabanos /ARDAWĀN II". Anabasis: Studia Classica et Orientalia. 3.

Olbrycht, Marek Jan, (2016), "Germanicus, Artabanos II of Parthia, and Zeno Artaxias in Armenia", Klio, 98 (2).

Olbrycht, Marek Jan (2014), "The genealogy of Artabanos II (AD 8/9-39-40), King of Parthia", Anthro Pologica et Sociologica, 15 (3).

Rider, G. Le, (1965), Suse sous les Séleucides et les Parthes, Paris.

Schippmann, Klaus, (1986), "Artabanus (Arsacid Kings)", Encyclopedia Iranica, Vol 2, pp.647-650.

A passage on the activities of Artabanus II Parthian in ruling on Iran: focusing on his Social impact and the foreign relations on Arsacids territory

Author: faraz farshadian

Affiliation: Undergraduate student of History,
Faculty of Literature and Humanities, Urmia
University, Iran

1-1-

Abstract - ۲-۱

The land of Iran has an ancient history that has incorporated monarchies and sovereigns, Whether capable or powerless. One of the governments that had a vast territory in Iran and in the ancient period of this land and restored Iranian culture and civilization after alexander and Seleucid invaded this land is the Arsacids (247BC-224AD), who were the true defenders of this land. The Arsacids Empire has had ups and downs throughout its life, and each of its 32 kings adopted different policies according to the circumstances of the time. One of the controversial kings of this dynasty was Artabanus II (12-38AD), who brought stability and security to the country for a long time with his political reforms. In this study, descriptive and analytical method and library resources and related documents and research related to the subject were used and the available documents were analyzed and the conclusions were drawn based on receiving and knowledge.

Keywords: “Artabanus II, Arsacids, Greece, Rome”. - ۱-۳